

Бібліотечна систематизація як інструмент дослідження книжкових колекцій

ПЕРЕНЕСІЄНКО І. П.

Київ, Україна

Анотація

Використання систематизації в площині книгознавчих досліджень є важливим і актуальним з огляду на продуковану нестандартність підходу до наукового пошуку та виправданість отримуваних результатів. За допомогою методичного інструментарію цієї науки можливо розглядати репертуар колекцій бібліотек не лише в площині змісту окремих їхніх складових, але й як логічну систему знань, вираз форми світогляду, прояв громадянської позиції їхніх упорядників

Ключові слова: *бібліотечна систематизація, книжкові колекції, бібліотечні та книгознавчі дослідження, рубрикатор Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.*

Abstract

The usage of systematization in the sphere of book science researches is important and actual due to its unconventional ways of scientific search and justification of research results. Via methodical tools of this science, collection repertoires of libraries can be considered not only as content of its components, but also as a logic system of knowledge, expression of an outlook or manifestation of their creators' civic attitude.

Keywords: *library systematisation, book collections, library science and book science researches, rubricator of Vernadsky National Library of Ukraine.*

Відомий американський фантаст Гаррі Гаррісон у оповіданні «Робот, що хотів все знати» своєрідно відзначив бібліотечних систематизаторів, віддавши належне складнощам їхньої праці. Описуючи своє бачення майбутнього людства, письменник говорить: «щоб розмістити книги на полицях та штемпелювати картки, великого розуму не треба, та й все це давно виконують найпростіші роботи, які за великим рахунком не набагато складніші примітивних Ай-бі-ем на колесах. Приводити ж у систему знання людства завжди було напрочуд важко. Завдання це в кінці кінців переклали на Файлерів. Їхні металеві плечі не згиналися під цією ношею, подібно плечам їхніх попередників – бібліотекарів з плоті та крові» [3].

Дійсно, значення систематизації для бібліотек важко недооцінити. Вона не становить за своєю сутністю тривіальне чи почасти довільне розпорошення надходжень до фондів серед каталогу, як може видатися зі сторони. Систематизація сьогодні – це не просто процес зведення розрізаних знань про предмети об'єктивної дійсності в єдину наукову систему задля встановлення їхньої єдності. З позицій реалій науково-інформаційного сьогодення, систематизація – це наука про науковий процес, що базується на класифікації, аналізі та синтезі істотних властивостей певної об'єктивної системи [9, С.118]. Головне ж завдання систематизації – репрезентувати зміст документа у вигляді класифікаційних індексів, які забезпечать його пошук у систематичному каталозі. Якщо ж фонди бібліотеки розставлені у систематичному порядку, вона одночасно забезпечує також і організацію фонду [10, С.51]

Об'єктом вивчення статті виступає процес дослідження книжкових колекцій.

Предметом є розгляд бібліотечної систематизації як інструмента дослідження книжкових колекцій. Вивчення можливостей використання її методичних прийомів, специфіки відображення міждисциплінарних зв'язків в середині

політематичного інформаційного репертуару, термінологічного апарату.

Метою статті визначено аналіз можливостей бібліотечної систематизації для різностороннього дослідження книжкових колекцій з урахуванням потреби сучасного безперервного удосконалення інформаційно-пошукових мов.

Систематизація – це фактичне подання інформації таким чином, щоб кінцевий результат був оптимальним з огляду на обсяг сприйнятої та опрацьованої інформації [9, С.118]. Досягнення ж такого результату здійснюється шляхом внесення методично обґрунтованих змін до структури бібліотечного поділу наук з метою якнайповнішої репрезентації фондів. Відповідний варіант поділу наук, адаптований до завдань бібліотек, становить інформаційно-пошукову мову – бібліотечно-бібліографічну чи інформаційну систему, для позначення якої також вживають назву рубрикатор [11, С.29].

Бібліотекознавець Е. Сукіасян наголошує на найголовніших концептуальних видозмінах класичної структури поділів наук в бібліотечних рубрикаторах: «класифікація наук за структурою багатомірна, бібліотечно-бібліографічна – лінійна; за складом, класифікація наук сформована тільки з наук, тоді як до складу бібліотечно-бібліографічної класифікації притаманна наявність, як наук, так і формальних класів; за формою зв'язків класифікація наук – безпорядкова, а бібліотечно-бібліографічна жорстко впорядкована індексами» [8, С.9].

Оскільки бібліотечна систематизація покликана впорядковувати інформаційні масиви використовуючи змістовий діапазон інформаційно-пошукових мов, одночасно її ж завданням виступає безперервний процес вдосконалення та розвиток останніх. З огляду на постійний розвиток людства, відповідно збільшується і тематичний репертуар створюваної інформації адже вона, по суті, становить фундамент цього розвитку. Відтак існує постійна необхідність синхронного удосконалення

бібліотечних класифікаційних систем з метою своєчасної багатоаспектної відповіді на чимраз нові різносторонні інформаційні виклики у процесах впорядкування знань.

З огляду на зазначені завдання та властивості систематизації, її цілком доречно розглядати як дієвий інструмент бібліотекознавчих досліджень, в тому числі у аспекті вивчення книжкових колекцій, адже вони становлять собою, в першу чергу, систематизоване зібрання однорідних предметів, що мають науковий, художній, історичний інтерес [1, С.297]. Як бачимо, навіть при застосуванні поняття «колекція» не лише виключно для означення групи книг, а і відносно сукупностей інших однорідних предметів, чинник рівня систематизованості та упорядкованості таких сукупностей залишається визначальним.

Книжкова колекція цілком придатна до апробації новацій, розроблених бібліотекознавцями в середині рубрикаторів. Кількісно менша за обсягом ніж фонд бібліотеки в цілому, вона більш зручна як для впровадження необхідних нововведень, так і для їхнього тестування.

Подібні зібрання організовується та обліковується як окрема єдина, неподільна одиниця, яка ні в якому разі не підлягає розформуванню ані за бібліотечними класифікаційними принципами, ані за внутрішніми структурними чинниками [4, С.19-20]. Тому книжкові колекції, як замкнуті і сталі сукупності, не піддаються значним впливам, залишаючись у своєму початковому стані на протязі всього періоду зберігання у бібліотеці.

Варто зауважити, що аналіз та вивчення таких зібрань – багатоаспектний процес. Перед дослідником стоїть ряд завдань: вивчення власне тематичного діапазону книг, історії колекції, особистості упорядника тощо. Узагальнивши ці завдання, можна стверджувати, що сьогодні наукові дослідження таких зібрань ведуться у двох напрямках. Перший та найбільш розвинений – розкриття фонду через реконструкцію (репертуар, тематична та

мовна характеристики; книгознавчий аналіз складу бібліотечних рукописних каталогів та інвентарів; визначення ступеня розпорошеності книжкової колекції). Другий – дослідження окремих складових книжкової пам'ятки поза рамками конкретної колекції [7].

Бібліотечна систематизація здатна виступати дієвим інструментом при проведенні досліджень саме у першому напрямку, ґрунтованому безпосередньо на роботі з колекцією. При цьому необхідно послідовно спиратися на аналіз класифікаційних індексів, використаних фахівцями в процесі індексування книжкового зібрання. Важливим компонентом в цьому процесі виступає аналіз методики формулювання класифікаційних формул – уніфікованого порядку розміщення класифікаційних індексів, що визначає класифікаційне рішення [11, С.78].

Для прикладу розглянемо зміст довільно обраного індексу «Ч33(4УКР-4ЧЕН)5 – 8», побудованого на основі предметного рубрикатора Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, паралельно проілюструвавши можливості подібного аналізу у вивченні книжкових колекцій.

Літера «Ч» у цьому індексі виступає відображенням розділу знань «Ч – Культура. Наука. Освіта». У систематизації, результати котрої використовуються не лише для пошуку за змістом за бібліографічними записами, але і в інтересах систематичного розміщення фонду документів, вибір розділу знань має принципове значення, адже той стає елементом шифру зберігання документа – індексом розміщення на полиці [11, С.78].

Вивчення книг колекції за цим компонентом дає досліднику сукупність розділів знань, до яких вони належать : «В1 Математика», «О Транспорт» тощо. Отриманий діапазон репертуару свідчатиме про коло зацікавлень упорядника колекції, його професійну діяльність, опосередковано про суспільно-політичні погляди.

Наступний елемент досліджуваного індексу «33» звучить як «ЧЗЗ – Історія освіти та педагогічної думки». Цифра «3» у РНБУВ використовується для вираження історичних процесів в середині тієї чи іншої науки, «4» означає сучасний її стан, розвиток організаційної динаміки на нинішньому етапі. Значення решти цифр різняться залежно від розділу знань, у котрих їх використано. Оскільки нами встановлено, що обраний довільний індекс стосується процесів освіти, то «2», наприклад, у відповідному розділі означатиме методіку та дидактику навчання.

Аналіз змісту книжкової колекції за цими компонентами надає відсоткову градацію її тематичного наповнення. Якщо зібрання складене з книг, написаних різними мовами, доречно проводити відповідний аналіз з урахуванням таких груп – встановити їхнє чисельне, територіальне, хронологічне взаємне співвідношення.

В обраному для розгляду індексі присутня територіальна складова: (4УКР – 4ЧЕН). В елементі «4УКР» «4», згідно РНБУВ, відображає Європу [12, С.131], «4УКР» відображає територію держави Україна [12, С.123]. «4УКР – 4» є ознакою області України [12, С.123], «4ЧЕН» – Чернівецької області [12, С.125].

Судячи з відображеної територіальної складової класифікаційного індексу, книга, систематизована подібним чином, за змістом стосуватиметься питань історії освіти в Чернівецькій області України. Оскільки, бібліотечна систематизація дає змогу ідентифікувати книги у фокусі територіальної приналежності їхнього змісту до материків, країн, адміністративних одиниць та міст, доречним є вивчення колекцій за цим компонентом.

Цифра «5» у обраному індексі виступає ознакою часу, відображаючи літературу, котра тематично стосується хронологічного періоду Нового часу з 1640 по 1917 рік. Щоправда, з огляду на ідеологічну складову при творенні ББК, на

базі яких, в свою чергу, створено РНБУВ, дані хронологічні рамки для освітніх процесів варіюються. Так початок періоду 1640 рік в «ЧЗЗ» є рубежем для всього світу, але не для самої Англії не зважаючи на те, що саме англійська революція XVII і слугує хронологічним вододілом розділу [1, С.93].

До кінця не зрозуміла логіка використання верхньої межі завершення Нового часу: для Японії вона визначена як 1917 рік [1, С.101], для Болгарії 1918 [1, С.93]. Робота з книжковими колекціями слугуватиме основою для усунення подібних неточностей, сприятиме удосконаленню РНБУВ, осучаснюватиме його зміст на вимогу часу. Таким чином, здійснюватиметься не лише дослідження безпосередньо книжкового зібрання, а й власне самого РНБУВ.

Остання, використана у досліджуваному класифікаційному індексі складова «8», означатиме, що в книзі йтиме мова про персоналію. Питання проблеми ідентифікації персоналії у бібліотечному класифікаційному індексі доволі цікаве і має довгу історію. Зокрема, чи не один з перших бібліотекознавців Європи італієць Антоніо Мальябеккі в основу систематизації власної книжкової колекції поклав саме принцип першочергової відображення персоналії. Хранитель флорентійської Лауренціани упорядковував репертуар власного зібрання за збіркою панегіриків, які залишали автори та дарувальники книг [6, С.36].

Сьогодні ж в межах змісту РНБУВ присутні різні методичні способи відображення персоналії. У гуманітарних розділах знань використовується цифра «8», для фізико-математичних наук передбачено вживання літери «д» [5, С.127].

Кінцеве розшифрування індексу «ЧЗЗ(4УКР-4ЧЕН)5 – 8» звучатиме наступним чином: «Історія освіти та педагогічної думки в Україні, у Чернівецькій області, у період Нового часу. Персоналія». Відзначимо, що класифікаційний індекс РНБУВ на кшталт арабського письма можна прочитати також у зворотному порядку, з ліва на право: «Персоналія періоду Нового часу в

Чернівецькій області України в історії освіти та педагогічної думки».

Повне прочитання використаних при опрацюванні книжкових колекцій класифікаційних індексів та поетапний аналіз їхніх складових дає змогу розкрити тематичний репертуар зібрання, що вивчається. Відповідний науковий пошук також цілком доречно розглядати з позицій методичної редакції систематичного каталогу та модернізації РНБУВ – однієї з інформаційно-пошукових мов.

Значною мірою у подібному підході і полягає актуальність використання систематизації у бібліотекознавчих дослідженнях, адже у результаті синхронно досягається не лише вивчення безпосередньо книжкової колекції, але й удосконалення, модернізація каталогів – засобу комунікації бібліотеки з читачем через якнайширше відображення змісту власних фондів.

Список використаних джерел:

1. Библик С. П., Сютя Г. М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / С. П. Библик, Г. М. Сютя; за ред. С. Я. Єрмоленко; худож.-оформлювач О. С. Юхтман. – Харків: Фоліо, 2012. – 623 с.
2. Библиотечно-библиографическая классификация. Таблицы для научных библиотек. Выпуск XIX. – М.: Изд-во. «Книга», 1965. – 326 с.
3. Гаррисон Г. Робот, который хотел все знать[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lib.rus.ec/b/18324>. – Загл. с экрана. – Дата просмотра: 10 мая 2013 г.
4. Муха Л. В. Бібліотечні книжкові колекції та зібрання: походження, історія, реконструкція. – К., 1997. – 52 с.
5. Некрасова Т. С. Персоналія в систематическом каталоге. Принципы отражения. Проблемы систематизации и поиска / Т. С. Некрасова // Систематизация и систематический каталог: Сб. науч. тр./Гос. б-ка СССР им. В.И. Ленина. Отд. сист. и предм. каталогов; Редкол.: Э.Р. Сукиасян (отв. ред.). – М., 1987. – С. 123–130.

6. Перенесієнко І. Антоніо Мальябеккі – внесок у справу систематизації книжкових зібрань / І. Перенесієнко // Бібліотечний вісник. – 2012. – №2. – С. 34–39.
7. Рабчун О. С. Приватна бібліотека як джерело для вивчення історико-культурних процесів ХІХ-початку ХХ ст. (на прикладі родового книжкового зібрання Урбановських та Стажинських із фондів Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/2232/>. – Назва з екрану. – Дата перегляду: 14 трав. 2013 р.
8. Сербін О. Бібліотечно-бібліографічні класифікації: історична еволюція та сучасні тенденції розвитку/ НАН України. Нац. Б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2009. – 139 с.
9. Сербін О., Галицька С. Специфіка процесів систематизації в контексті сучасних вимог інформаційного пошуку / О. Сербін, С. Галицька // Бібліотека і розвиток доступу до правової та соціально значущої інформації : збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції «Інноваційна модель наукової бібліотеки ХХІ століття» (Київ, 9-10 жовтня 2012 р.): додаток до зб. наук. пр. «Наукові праці НБУВ». Вип. 33 / НАН України, НБУВ, Асом. б-к. України. – К., 2012. – С.118–122.
10. Систематический каталог: Практ. пособие / Гос. б-ка СССР им. В.И. Ленина; Сост. Э.Р. Сукиасян. – М.: Кн. палата, 1990. – 182 с.
11. Сукиасян Э. Р. Школа индексирования: практ. пособие / Э. Р. Сукиасян. – М. : Либерей-Библинформ, 2005. – 144 с.
12. «Таблиці територіальних типових поділів» / І. І. Багрій, А. Г. Бровкін (кер.), Л. В. Головіна, І. А. Зарічняк (відп. за вип.), О. К. Коваленко; НАН України. НБУВ; Голов. ред. О. С. Онищенко. – К.: НБУВ, 2004. – 769 с.